

Forskning om tjänstemannagrupperna

Tjänstemännens yrken, arbetsvillkor och organisationer
i ett historiskt perspektiv

Rolf Torstendahl
Ove Pettersson

FORSKNING OM TJÄNSTEMANNAGRUPPERNA

*Tjänstemännens yrken, arbetsvillkor och organisationer
i ett historiskt perspektiv*

Rolf Torstendahl

Ove Pettersson

Omslagsbild: Stockholms Uthyrningsbyrå 1906, TAMs bildarkiv.

ISBN 91 87084

Andra upplagan, första tryckningen

1 000 ex, 92-03

Realtryck AB, Stockholm 1992

INNEHÅLL

Förord

Författarens förord

Inledning

Internationell tjänstemannaforskning

Tjänstemännen och olika klassbegrepp

Tjänstemännen i den politiska analysen

Tjänstemännens arbetsmarknad och arbetsvillkor

Ingenjörer i internationell tjänstemannaforskning

Proffessionaliseringsperspektivet

Kvinnliga tjänstemannagrupper

Studier om tjänstemannaorganisationer

Svensk tjänstemannaforskning

Tjänstemännen före 1850

Det moderna tjänstemannaväsendet

Tjänstemännens arbeten

Kvinnliga tjänstemannagrupper

Ingenjörer och tekniker

Tjänstemännens organisationer

Tjänstemannaorganisationernas roll i samhällets beslutsprocesser

Tjänstemännens liv och arbete - exempel på studier med bl a etnologisk inriktning

FÖRORD

I förordet till sin bok "Die Privatangestellten in der modernen Wirtschaftsentwicklung" år 1912 anmärkte den kände samhällsforskaren Emil Lederer på eftersläpningen i forskningen om tjänstemännens villkor och betydelse.

Fyrtio år senare framhöll Fritz Croner i förordet till sin bok "Tjänstemannakåren i det moderna samhället", 1951 att bristen på forskning om tjänstemännen var anmärkningsvärd. Eftersläpningen, som kunde väcka en viss förvåning i början på 1910-talet när omskiktningens första tydliga tecken började göra sig gällande i det tyska industrisamhället, måste enligt Croner betecknas som påfallande när det kunde konstateras ännu i början av 1950-talet.

Ytterligare trettio år senare konstaterade Rolf Torstendahl i den första upplagan av "Forskning om tjänstemannagrupperna", 1984 att forskningen om svenska tjänstemän och svensk tjänstemannarörelse var sparsam och att den saknade både bredd och djup. Han tyckte sig dock skönja en förändring och hade förhoppningar om ett ökat intresse för forskning om tjänstemannagrupperna.

I inledningen till denna skrift framhåller författarna att dessa förhoppningar inte helt infrias. De två områden som trots allt hävdats sig bäst är forskningen om tjänstemännens professionalisering och forskning som behandlat olika kvinnliga tjänstemannagrupper.

Behovet av "tjänstemannaforskning" uppmärksammas dock allt mer. I en kommande skrift från TAM, som vi valt att kalla "Tjänstemän – finns dom? Tjänstemän i samhälle och arbete. Intervjuer med forskare." 1992 framhåller man allmänt att en fördjupad kunskap om tjänstemännens villkor och betydelse är en förutsättning för förståelse av det moderna Sverige. Inom TAM möter vi samtidigt ett påtagligt ökat intresse för forskning och studier om tjänstemännen.

Det är en förhoppning att skriften "Forskning om tjänstemannagrupperna" ska stimulera till ett fortsatt ökat intresse för denna forsk-

ning – inte bara historisk forskning som främst behandlas i denna skrift – utan forskning inom flertalet ämnen inom de humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnena.

Stockholm i mars 1992

Ingrid Wahlund
Arkiv- och museichef

FÖRFATTARENS FÖRORD

Skriften utgör en andra upplaga och en uppdatering av Rolf Torstendahls "Forskning om tjänstemannagrupperna", TAM, 1984. De bibliografiska uppgifterna har aktualiserats genom att forskning efter 1984 tillförts medan vissa av den tidigare skriftens referenser utgått. I övrigt har Torstendahls disposition och text bibehållits i allt väsentligt. I arbetet med denna skrift har åtskilliga personer varit mig behjälpliga med uppgifter. Jag tackar er alla för detta. Framför allt gäller det ursprungsförfattaren själv, professor Rolf Torstendahl, som bidragit med flera uppgifter från det internationella forskningsfältet.

Uppsala i februari 1992

Ove Pettersson

*Sophiahemmet år 1910.
Hälso- och sjukvårdens tjänstemannaförbund.*

INLEDNING

"Forskningen om svenska tjänstemän och om svensk tjänstemannarörelse är sparsam, och den har inte dokumenterat vare sig bredd eller djup. Detta är påfallande eftersom svenska tjänstemän var föremål för en pionjärinsats inom internationell tjänstemannaforskning. Fritz Croners olika undersökningar, väckte stor uppmärksamhet och drev fram en internationell diskussion om tjänstemännens uppkomst och funktioner på grund av Croners delegationsteori. Efter Croner har svensk tjänstemannaforskning dock legat i bakvatten och vad som har producerats är föga uppseendeväckande rapporter och historiker."

Så tämligen kategoriskt inledde Rolf Torstendahl 1984 skriften "Forskning om tjänstemannagrupperna". Han tyckte sig emellertid då, i början av 1980-talet, skönja en förändring och hade förhoppningar om att "det behov som finns av historisk beskrivning, och kan efterfrågas av de berörda grupperna själva, och behovet av en forskning som orienterar sig mot internationell teori och problem av allmän räckvidd inte bara i Sverige /skulle/ kunna börja täckas inom det närmaste decenniet."

Så här i efterhand kan konstateras att förhoppningarna tyvärr inte helt infriats. Två områden har emellertid hävdats sig något bättre än övriga. Det gäller för det första forskning om tjänstemännens professionalisering. Inom detta fält har en livaktig internationell vetenskaplig diskussion förts med en nationell replipunkt i Kollegiet för samhällsforskning (SCASSS) i Uppsala. För det andra bör nämnas forskningen om kvinnliga tjänstemannagrupper. Så har t ex flera av de senaste årens svenska arbeten om tjänstemän författats av kvinnor och behandlat kvinnliga tjänstemannagrupper. Forskningen täcker dock ännu endast begränsade aspekter. Mot bakgrund av tjänstemannagruppernas kraftiga tillväxt och stora betydelse är således behovet av forskningsinsatser i början av 1990-talet, ur flera synpunkter och från olika ämnesområden, större än någonsin.

*Bankkontor i början av 1900-talet.
Fotografen okänd. TAMs bildarkiv.*

INTERNATIONELL TJÄNSTEMANNA- FORSKNING

Tjänstemännen och olika klassbegrepp

Diskussionen om "den nya medelklassen" som föddes ur marxistisk tradition kring sekelskiftet har tagits upp gång på gång. Avsikten har varit att skilja ut de lönearbetande befälspersonerna, alternativt de intellektuellt arbetande från de kroppsarbetande lönearbetarna å ena sidan och den gamla småbourgeoisen å den andra. De kontorsarbetande, de med vit krage, blev därmed föremål för analys. Begreppet "white-collar" vann definitivt sociologiskt burskap genom C. Wright Mills bok "White Collar" med dess epokgörande analys av olika privattjänstemannagrupper (C. Wright Mills "White Collar: the American Middle Class", New York 1951).

Om man bortser från personer i statstjänst var tjänstemannagruppernas tillväxt i Europa och USA ett nytt fenomen i 1800-talets slutskede. Tidigare hade bara funnits enstaka tjänstemän i privat tjänst, men genom den nya utvecklingsfas som det kapitalistiska samhället i Europa och USA då kom in i - den organiserade kapitalismen - växte behovet av administration, staber och handläggning. Denna utveckling har sedan dess fortsatt och från den organiserade kapitalismens tid (från ca 1890) har stat och samhälle verkat i ett nära samspel genom just tjänstemannagrupperna.

I tjänstemannatillväxten fokuseras således en avgörande samhällsförändring och med tjänstemannaforskning avses här en forskning som behandlar denna samhällsutveckling eller de organisationer av tjänstemän som denna samhällsutveckling förde med sig alltifrån slutet av 1800-talet.

Inom historiematerialistisk tradition har man haft en bestämd teoretisk ståndpunkt i frågan om tjänstemännens relationer till samhället. De har utgjort ett mellanskikt, som har ansetts mer eller mindre lierade med och uppbundna till kapitalisternas värld i den tvåklasskonception av samhället, som varit den historiematerialistiska. Utifrån denna tvåklasskonception argumenterar exempelvis G. Therborn ("Klassstrukturerna i Sverige 1930-80. Arbete, kapital, stat och patriarkat", Lund 1981) i sin översiktliga klassanalys av det svenska samhället. I

sin senare bok "Borgarklass och byråkrati i Sverige" från 1989, lämnar Therborn ytterligare material till frågan om borgerlighetens och den byråkratiska statens utveckling i Sverige.

Utförligare diskuteras tjänstemännens klassposition av Eric Olin Wright i "Class, Crisis and the State", London 1978. Detsamma gäller i hans "Classes", från 1985, som utgår från en jämförelse av klassförhållandena i Sverige och USA. Wrights och Uwe Beckers antologi "The Debate on Classes", London 1989, innehåller en samling inlägg som diskuterar Wrights framställning i "Classes". Även Ulf Kadritzke behandlar tjänstemännens klassposition i "Angestellte Die geduldigen Arbeiter. Zur Soziologie und sozialen Bewegung der Angestellten", Frankfurt 1975.

En alternativ utgångspunkt är att betrakta tjänstemännen som (del av) en medelklass. Det finns en gammal tradition att se hantverkare och köpmän som representanter för ett "medelstånd" enligt det tidiga 1800-talets terminologi och länge ansågs tjänstemännen höra dit utan närmare diskussion. Med den historiematerialistiska diskussionen om småbourgeoisin och dess ställning blev detta inte längre en självklarhet. I efterklngen till 1960- och 1970-talens historiematerialistiska renässans har nya klassanalyser sett dagen. Dessa har tagit sin utgångspunkt i produktionsförhållandena och relationerna till produktionsmedlen, men resultaten har ibland avvikit från de traditionella historiematerialistiska. Så sker exempelvis hos John och Barbara Ehrenreich, som lanserat begreppet "the professional-managerial class" ("The professional-managerial Class" i "Between labour and capital", utgiven av Pat Walker, Harvester 1979) och hos Nicos Poulantzas ("Classes in Contemporary Capitalism", London 1978).

Föreställningarna om två eller tre "objektiva" klasser, dvs klasser som finns i verkligheten och har sin grund i produktionsförhållanden respektive arbetets art, har en parallell i föreställningarna om "subjektiva" klassförhållanden, dvs klassförhållanden som enbart har sin grund i hur människor upplever sin situation i förhållande till andra grupper i samhället. En skolbildare i denna analys var Emil Lederer (E Lederer, "Die Privatangestellten in der modernen Wirtschaftsentwicklung", Tübingen 1912, omtr New York 1975). En uppsats av C W R Gispén, "Engineers in Wilhelminian Germany: Professionalization, Deprofessionalization, and the Development of Non-Academic

Technical Education", behandlar bl a tyska teknikers medelklassidentifikation. Uppsatsen ingår i G Kocks & K Jarausch (eds) "German Professions 1800-1950", New York och Oxford 1990.

Från Frankrike och från Tyskland finns många vittnesbörd om att tjänstemännen betraktat sig själva som medelklass och att man upplever sin situation som en medelklassituation. Deras identifikation är alltså en subjektiv medelklassidentifikation. Exempel på *fransk* litteratur är: flera bidrag i "L'univers politique des classes moyennes", utgiven av G Lavau, G Grunber & N Mayer, Paris 1983; G Grunberg & R Mouriaux", L'univers politique et syndical des cadres", Paris 1979; L Boltanski, "Les cadres. La formation d'un groupe social", Paris 1982. Exempel på *tyska* studier är: J Kocka, "Die Angestellten in der deutschen Geschichte 1850-1980", Göttingen 1981; flera bidrag i "Angestellte im europäischen Vergleich", utg av J Kocka, Göttingen 1981. Exempel på studier från *Storbritannien* är: flera bidrag i "The Lower Middle Class in Britain 1870-1914", utg av G Crossick, London 1977; D Lockwood, "The Black-coated Worker. A Study in Class Consciousness", London 1958; C Jenkins & B Sherman", White-collar Unionism: the Rebellious Salaried", London 1979).

I den hittills förekommande svenska tjänstemannalitteraturen har frågan om tjänstemännens klasstillhörighet gjort sig föga gällande i form av en explicit diskussion. Någon gång har de ersatts med "löntagargrupper" eller dylikt, vilket i många fall bara har tjänat syftet att överskyla motsättningar i samhället som haft faktisk existens. Föreställningen om en löntagarenhet har varit en verksam politisk föreställning, som har fungerat bra under skedet från trettioalets slut till sjuttioalets början - en period då försoningen mellan arbetarklassen och det kapitalistiska samhället drevs långt, inte bara i Sverige, genom att göra arbetarna delaktiga i kapitalismens frukter. Dessförinnan och därefter har denna ideologi omfattats bara av vissa grupper inom tjänstemannarörelsen, och inte någonsin har den varit alla tjänstemäns ideologi.

Tjänstemännen i den politiska analysen

I den internationella tjänstemannaforskningen har tjänstemannagrupperna också varit föremål för en mer speciell politisk analys, framför allt med utgångspunkt i tjänstemännens politiska förhållningssätt i

Tyskland under nazismens tillväxttid. En rad valanalyser har gjorts av de tyska valen 1924-1932. Mest känd är Richard F Hamiltons "Who voted for Hitler?", Princeton 1982. Senare exempel är Jürgen W Falter "Hitlers Wähler", Darmstadt 1991 och antologin "Nationalsozialismus und modernisierung" utgiven av Michael Prinz och Rainer Zitelmann, 1991.

En långt bredare undersökning med en jämförelse mellan privat-tjänstemännens politiska förhållningssätt i Tyskland och i USA har gjorts av Jürgen Kocka ("Angestellte zwischen Faschismus und Demokratie. Zur politischen Sozialgeschichte der Angestellten: USA 1890-1940 im internationalen Vergleich", Göttingen 1977; i Engelsk översättning: "White-collar Workers in America 1890-1940. A Social Political History in International Perspective". London & Beverly Hills 1980). Inte minst behandlas här tjänstemannafackföreningarnas hållning.

Samma problemområde behandlas för de franska tjänstemannafackföreningarnas vidkommande i ovan anförda arbeten av Grunberg & Mouriaux och Boltanski. På detta område finns också en stor mängd specialundersökningar om fascistiska rörelsers sociala bas, varav kan nämnas den sammanfattande antologin "Who were the Fascists: Social Roots of European Fascism", utgiven av Stein Uglevik Larsen m fl (Bergen 1980).

Tjänstemännens arbetsmarknad och arbetsvillkor

Tjänstemännens arbetsmarknad är ofullständigt behandlad och ofta analyserad enbart från speciella gruppers synpunkt. Den som framför allt ägnat detta problem uppmärksamhet är Toni Pierenkemper. Han har behandlat dessa frågor i bl a "Historische Arbeitsmarktforschung. Vorüberlegungen zu einem Forschungsprogramm" och "Der Arbeitsmarkt für Angestelltenberufe im Jahre 1980", båda i "Historische Arbeitsmarktforschung. Entstehung, Entwicklung und Probleme der Vermarktung von Arbeitskraft", Göttingen 1982; samt i "Interne Arbeitsmarkt in frühen Industrieunternehmen. Das Beispiel Krupp", i Soziale Welt 32, 1981.

Här bör också nämnas S Pollards analys av tjänstesektorns tillväxt och betydelsen av förändringar, bl a datoriseringens konsekvenser ("The Rise of the Service Industries and White-collar Employment" i

B Gustafsson (red), "Post-Industrial Society: Proceedings of an International Symposium 1977", London 1979).

Internationellt mönsterbildande undersökningar av tjänstemän i arbete är det ont om - även om man på senare tid har börjat uppmärksamma dessa frågor. I och för sig finns det en lång tradition inom området sedan Max Weber började fästa uppmärksamheten på den allmänna byråkratiseringstendensen i det kapitalistiska samhället. Många studier i denna tradition var dock mer samhällsfilosofiska än empiriska. Den motsatta ytterligheten gjorde sig gällande, då den positivistiska samhällsforskningen nått sin operationalistiska kulmen under och efter krigsåren.

Den första stora undersökningen om tjänstemannagrupperna, deras arbetsvillkor och beslutsförmåga relaterad till arbetsplats och organisation gjordes av Michel Crozier (i engelsk översättning: "The Bureaucratic Phenomenon", London 1964). Han har också gjort en länge enastående undersökning av lägre tjänstemäns arbete och arbetsvillkor ("Le monde des employés de bureau; resultats d'une enquête menée dans sept compagnies d'assurance parisiennes", Paris 1965) samt några andra mer specialiserade studier. Studierna har i allmänhet genomförts med hjälp av intervjuformulär. Den metoden och det perspektiv, som från början med Crozier innebar en förnyelse av byråkratiforskningen, kom senare i vissa fall att trivialisera resultaten och medföra ett statistiskt betraktelsesätt i många studier inom denna genre.

Med anknytning till den weberska traditionen har, under de senaste decennierna, den byråkratiska strukturens band och förändringar skjutits i förgrunden. Intresset för tjänstemännens arbete har därmed fått nya dimensioner. På detta fält gjorde Kocka sin första stora insats (J Kocka, "Unternehmensverwaltung und Angestelltenschaft am Beispiel Siemens 1847 bis 1914", Stuttgart 1969).

Andra forskare har tagit upp tråden och bidragit med vidare synpunkter på tjänstemännens ställning i industriföretagen, t ex (G Schultz, "Die Arbeiter und Angestellten am Felten und Guillaume. Sozialgeschichtliche Untersuchung eines Kölner Industrieunternehmens im 19. und beginnenden 20. Jahrhundert", Wiesbaden 1979; Hannes Siegrist, "Vom Familienbetrieb zum Managerunternehmen. Angestellte und industrielle Organisation am Beispiel Georg Fischer AG in Schaffhausen 1797-1930", Göttingen 1981). I en ovanligt ge-

nomarbetad monografi presenterar Hannes Siegrist tillsammans med Mario König och Rudolf Vetterli material från olika tjänstemannagrupper (Mario König, Hannes Siegrist och Rudolf Vetterli, "Warten und Aufrücken. Die Angestellten in der Schweiz 1870-1950", Zürich 1985).

Utvecklingen i England, där tjänstemannagrupperna började växa tidigare inom handelns område än inom andra områden har behandlats av Gregory Anderson, "Victorian Clerks", Manchester 1976. Handelsanställda, i första hand bodbiträden, har också behandlats i många andra framställningar rörande förhållanden i speciella länder, bl a kan nämnas W B Whittaker, "Victorian and Edwardian Shop Workers. The Struggle to obtain Better Conditions and a Half-Holiday", Ottawa 1973.

Den senaste och mest omfattande historiska framställningen är Rolf Torstendahls "Bureaucratisation in Northwestern Europe, 1880-1985. Domination and Governance", London & New York 1991. Det är en komparativ undersökning av hundra års samhällsomvandling där tjänstemännens ställning och ambitioner utgör det centrala undersökningsobjektet. Empirin hämtas från Tyskland, Frankrike, England och Sverige. Utifrån en periodisering av kapitalismens utveckling visar Torstendahl ur ett maktperspektiv hur kompetens förankrad i administrativa strukturer fått en allt större betydelse. Detta har gett tjänstemännen en allt viktigare roll i samhället samtidigt som de själva genom olika strategier stärkt denna. Tjänstemännen har härigenom, enligt Torstendahl, kommit att utgöra viktiga element i en pågående samhällelig byråkratiseringsprocess. Det bör uppmärksammas att Torstendahl med byråkratisering inte avser utvecklingen av en speciell administrativ teknik utan överhuvudtaget de administrativa systemens växande betydelse och samhällsförändrande kapacitet.

Genom de förändringar som ägt rum både i den offentliga sektorn och i de privata företagen har skillnaderna i kvalifikationer och arbetsuppgifter successivt minskat mellan statliga och privata tjänstemän. Det finns knappast längre några typer av tjänster och arbetsuppgifter i privat företagsamhet som saknar motsvarighet på den statliga sidan, även om det fortfarande finns befattningar i statlig tjänst som saknar motsvarighet på den privata sidan.

En klassiker när det gäller arbetets omvandling under 1900-talet

med ett annat perspektiv är Harry Bravermans "Arbete och monopolkapital. Arbetets degradering i det tjugonde århundradet", Stockholm 1977 och 1985. I denna diskuterar författaren också kontorens mekanisering och kontorsarbetarnas nya funktioner. De relevanta avsnitten ur Bravermans bok finns, tillsammans med ett antal andra klassiska texter av andra författare om "white-collar", publicerade i "The New Working Class? White-Collar Workers & Their Organizations. A Reader", utgiven av Richard Hyman och Robert Price, London 1983 och 1985.

Ingenjörer i internationell tjänstemannaforskning

En speciell yrkeskategori som ägnats åtskillig forskning är ingenjörer. Bland mängden av arbeten bör nämnas Terry Shinn, "L'école polytechnique 1894-1914", Paris 1980, med den viktiga bilagan om ingenjörer "Des Corps de l'Etat au secteur industriel: genèse de la profession d'ingénieur, 1750-1920" (också tryckt separat i "Revue française de sociologie 1978"). En annan studie är John H Weiss, "The Making of Technological Man. The Social Origins of French Engineering Education", Cambridge, Mass, 1982. Vidare bör nämnas två antologier, den ena samlar uppsatser om franska ingenjörer och är utgiven av André Thépot ("L'Ingénieur dans la société française", Paris 1985), den andra visar med exempel från flera länder hur ingenjörers professionaliseringsambitioner tydligt misslyckas under inflytande av krisen mellan de två världskrigen (André Grelon, "Les ingénieurs de la crise. Titre et profession entre les deux guerres", Paris 1986).

Följande arbeten är särskilt betydelsefulla vad avser utforskandet av ingenjörernas ställning och roll i USA: Monte Calvert, "The Mechanical Engineer in America, 1830-1910. Professional Cultures in Conflict", Baltimore 1967, Daniel H Calhoun, "The American Civil Engineer. Origins and Conflict", Cambridge, Mass, 1960; Edwin Layton, "The Revolt of the Engineers. Social Responsibility and the American Engineering Profession", Cleveland & London 1971 och Robert Zussman, "Mechanics of the Middle Class: Work and Politics Among American Engineers, Berkely 1985. För ytterligare referenser hänvisas till Torstendahl, "Bureaucratisation ...", 1991 s 291 not 32.

Påfallande nog finns inga samlade framställningar om ingenjörer i

*Kontorsarbete på Götaverken vid mitten av 1960-talet.
K W Gullers, Nordiska museets bildarkiv.*

Storbritannien, men deras roll diskuteras bl a i Sidney Pollard, "The Genesis of Modern Management. A Study of the Industrial Revolution in Great Britain", London 1965 samt i W J Reader, "Professional Men. The Rise of the Professional Classes in 19th Century England", London 1966. I en uppsats ("Britain in perspective: the European Context of Industrial Training and Innovation, 1880-1914", i History and Technology 2, 1983 s 133-150), hävdar Robert Fox och Anna Guarni ni bl a att den tekniska utbildningen var av större omfattning än vad som är den gängse uppfattningen.

Professionaliseringsperspektivet

När man behandlat speciella tjänstemannagrupper utveckling har man i modern litteratur oundvikligen relaterat dessa grupper utveckling till begreppen professionalism och professionalisering. Den internationella litteraturen om professionalisering som fenomen är omfattande. Den funktionalistiska utgångspunkten som professionaliseringsundersökningarna hade på 1950-60-talen ledde till att man sökte fastställa varje särskilt tjänstemannayrkes status i termer av professionalisering av t ex lärare, sjukvårdspersonal, ingenjörer etc. Det var en tolkningslinje som man utvecklade genom att skärpa och precisera kraven på professionalism och professionalisering så som Richard Wilenski i sin berömda uppsats "The professionalization of everyone?", i "American Journal of Sociology 70", 1964-65, sid 137-158.

En nyare professionaliseringsforskning har analyserat den professionella etiken i termer av gruppintressen och har tolkat professionaliseringen som en kollektiv mobilitetsprocess för yrkesgrupper (till skillnad från den enskilda individens mobilitet inom, exempelvis, ett företag). Den främsta representanten för detta synsätt är Magali Sarfatti Larson, "The Rise of Professionalism. A Sociological Analysis", Berkeley & Los Angeles 1977.

Under 1980-talet har en livaktig forskning utvecklats ur detta perspektiv. Kollegiet för samhällsforskning i Uppsala har under Rolf Torstendahl haft en central ställning och samlat de internationellt ledande forskarna inom området. Som delresultat av denna verksamhet föreligger flera antologier som också innehåller översikter över litteratur och teoriutveckling. Den ena av dessa (Rolf Torstendahl och Michael Burrage (red) "The Formation of Professions. Knowledge, Sta-

te and Strategy", London 1990) innehåller bland annat ett orienterande bidrag av Randall Collins ("Changing conceptions in the sociology of the professions") samt en introduktion av Rolf Torstendahl ("Promotions and strategies of knowledge-based groups"). Denna antologi innehåller även flera bidrag som rör svenska yrkesgruppers hävdande av sin ställning. Det gäller bl a arkitekter, psykologer, sjuksköterskor och veterinärer.

Den andra antologin (Michael Burrage och Rolf Torstendahl (red) "Professions in Theory and History. Rethinking the Study of the Professions", London 1990) innehåller bland flera centrala bidrag en introduktion av Michael Burrage ("The professions in sociology and history"), där han redovisar professionaliseringsteorins utveckling och ställning inom sociologi och historia. En tredje antologi utgiven av Staffan Selander ("Kampen om yrkesutövning, status och kunskap. Professionaliseringens sociala grund", Lund 1989) innehåller bidrag från svenska forskare. Det är en redovisning av det arbete som de svenska deltagarna i temagrupperna "Professionalisering och social konfliktteori" bedrev vid SCASSS. Antologin innehåller allmänt orienterande artiklar men också flera svenska tjänstemannagrupper behandlas.

Ett likartat tematiskt arbete har bedrivits vid ZIF i Bielefeld och har resulterat i antologin "Bürgerliche Berufe. Zur Sozialgeschichte der freien und akademischen Berufe im internationalen Vergleich", utgiven av Hannes Siegrist, Göttingen 1988. Flera centrala bidrag finns också i de av Jürgen Kocka utgivna "Bürgertum im 19. Jahrhundert. Deutschland im europäischen Vergleich. Vol. I-III", München 1988, samt i den tidigare nämnda antologin "German Professions 1800-1950", utgiven av G Cocks och K Jarausch, New York och Oxford 1990.

Kvinnliga tjänstemannagrupper

Som tidigare konstaterats har forskningen om kvinnliga tjänstemannagrupper varit relativt livaktig under senare år. I allmänhet har forskningen utförts av kvinnor med en mer eller mindre uttalad betoning av det speciellt kvinnliga hos de undersökta grupperna. Inte minst gäller detta svensk tjänstemannaforskning. Men med undantag för studier

om vissa yrkesgrupper är den internationella litteraturen om kvinnliga tjänstemän fortfarande sparsam och ännu vetenskapligt föga märklig.

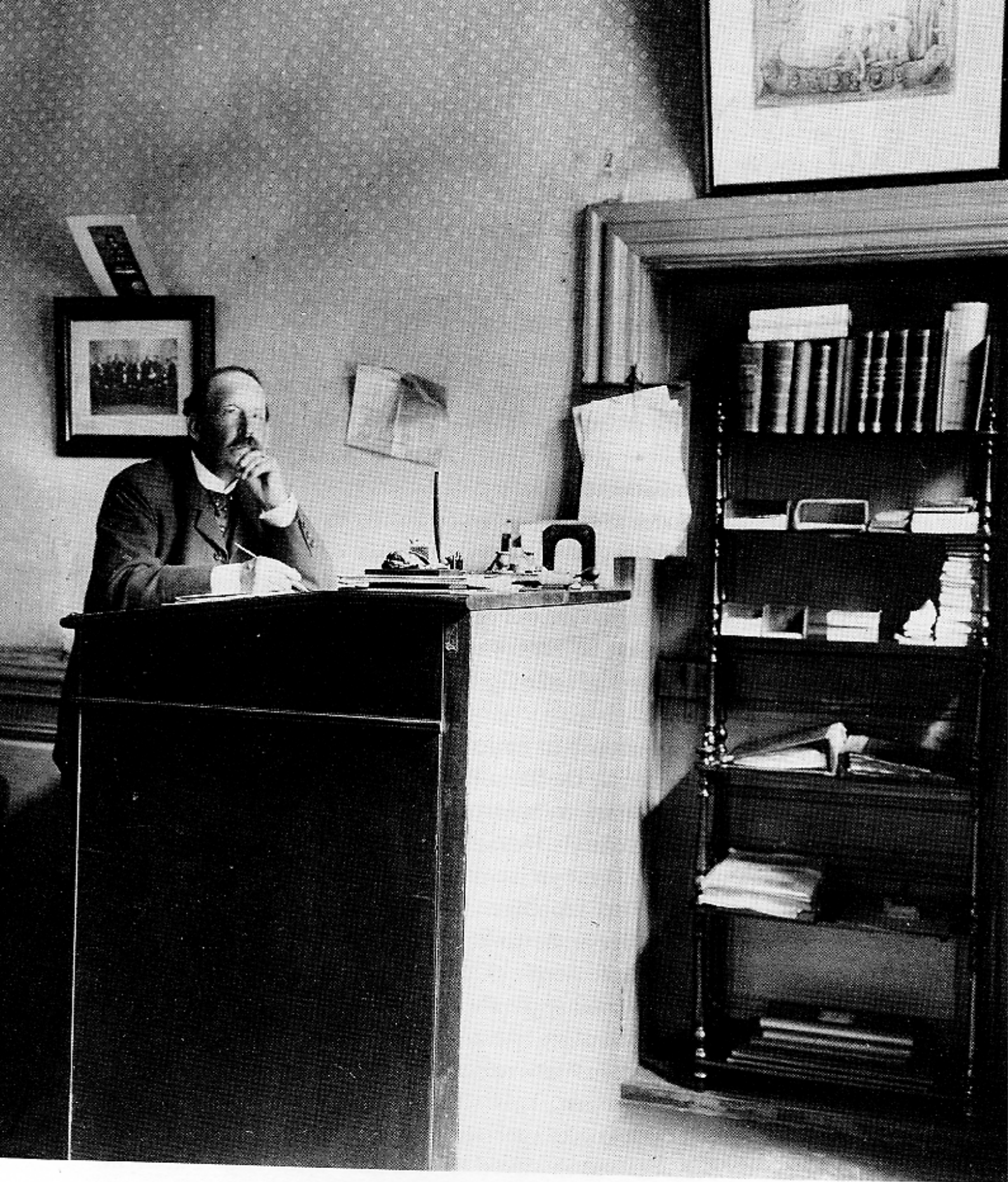
Några arbeten bör dock nämnas, framför allt Lee Holcombe, "Victorian Ladies at Work. Middle-Class Working Women in England and Wales, 1850-1914", Hamden 1973; Margery Davies, "Woman's Place is at the Typewriter: the Feminization of the Clerical Labour Force" i "Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism" (utg av Z R Eisenstein, New York 1979); Fiona McNally, "Women for Hire. A Study on the Female Office Worker", London 1979; Ute Frevert, "Traditionale Weiblichkeit und moderne Interessenorganisation" (Traditionell kvinnlighet och moderna intresseorganisationer), i "Frauen im Angestelltenberuf 1918-1933, Geschichte und Gesellschaft 7", 1981, sid 507-533. Vidare Martha Vicinus, "Independent Women. Work and Community for Single Women 1850-1920", London 1985. En uppsats från senare år som rör amerikanska förhållanden är Daniel J Walkowitz "The Making of a Feminine Professional Identity: Social Workers in the 1920s", i The American Historical Review, vol 95, 4 1990 s 1051-1075. Forskningen om kvinnliga lärare är rikhaltig och Alison Prentice & Marjorie R Theobald "Women Who Taught. Perspectives on the History of Women and Teaching", Toronto 1991, innehåller en utförlig historisk bibliografi över engelskspråkig litteratur om kvinnliga lärare sammanställd av Susan Gelman.

Från Skandinavisk forskning kan nämnas Kirsten Geertsen "Dannet ung Pige søges. Kvinder paa Kontor 1900-1940", Köpenhamn 1990; Kari Martinsen, "Freidige och uforsagte diakonisser. Et omsorgsyrke vokser frem 1860-1906", Oslo 1984; Gro Hagemann, "Feminism and Sexual Division in the Norwegian Telegraph Service around the Turn of the Century", Scandinavian Journal of History 1985, vol 10, nr 2, samt hennes avhandling "Lavtlønnsyrker blir til. Kvinnearbeid og kjønnskiller i søm og telekommunikasjon 1870-1940", Oslo 1988.

Studier om tjänstemannaorganisationer

Bibliografiska hänvisningar till speciella tjänstemannaorganisationers historia kan man finna framför allt i A Sturmthal (utg), "White-Collar Trade Unions", London & Urbana 1966; J Kocka, "Angestellte zwi-

schen Faschismus und Demokratie", Göttingen 1977, i eng översättning, "White-Collar Workers in America 1890-1940", London & Beverly Hills 1980, samt i "Angestellten im europäischen Vergleich" (utg av J Kocka), Göttingen 1981. Ett aktuellt exempel på en skandinavisk organisationsstudie är Kari Melbys "Kall og kamp. Norsk Sykeplejerforbunds historie", Oslo 1990.

*Kontor i början av 1900-talet.
TAMs bildarkiv.*